Dichtbundel Tico Croes

Een vernieuwing in de Arubaanse dichtkunst

De indruk die de nieuwste poëzie van Croes, wiens eerste bundel in 1975 verscheen, wekt, is dat die nogal wat nieuwe elementen bevat. Er zijn voldoende redenen om te veronderstellen dat Croes zich bij het schrijven van deze dichtbundel heeft laten inspireren door de Chileense dichter Pablo Neruda. Met name diens 'Veinte poemas de amor y una canción desesperada'.
Het is een liefdesverhaal in poëzievorm gegoten en als een cyclus gepresenteerd.

Door Henry Habibe

Zoals Dante in het verre verleden zijn ideale vrouw, 'Beatrice', schiep, zo heeft Jacques Perk ook zijn 'Mathilde' gecreëerd. De Spaanse dichter Gustavo Adolfo Bécquer heeft met zijn 'Rimas' in Spanje een heel aparte amoureuze cyclus geïntroduceerd.
Ongeveer vijftig jaar na de 'Rimas' verscheen genoemde bundel van Neruda, waarin de herinnering aan een verloren liefde, de schoonheid van de vrouw, de eenzaamheid en de behoefte aan contact beschreven worden.
In de jaren vijftig verscheen van Charles Corsen (Miguel Romanos?) de cyclus 'Carmina de Aurora y sus 15 Lágrimas' waarin de dichter de herinnering aan 'Aurora' op een voor die tijd moderne wijze beschrijft. Nog later heeft Pierre Lauffer iets dergelijks in het Papiamentu gedaan en vertelt hij van een relatie met 'Gina'.
Hoe gaat Tico Croes met dit thema om?

VORM
De bundel bestaat uit 21 gedichten. Opvallend is dat de bundel een nogal ongewone titel heeft gekregen: 'Potret di un cara desconoci' (Portret van een onbekend gezicht). Ongewoon vanwege het feit dat het in deze gedichten om een liefdesrelatie gaat. De titel blijkt geen weergave van zo'n relatie te zijn. Aan de andere kant is de bundel rijkelijk geïllustreerd met prachtige tekeningen van de Arubaanse dichter/schilderes Giolina Henriquez (1). Een van deze tekeningen had heel adequaat als omslag kunnen dienen, omdat ze suggestief betrekking hebben op de inhoud van de bundel. Als voorbeeld van een juiste titel in zulk een geval kan hier genoemd worden dat van Pablo Neruda: 'Twintig liefdesgedichten....'. Ook de titel van de eerder genoemde cyclus van Charles Corsen slaat op de 15 gedichten waaruit de cyclus is opgebouwd. Verder kan opgemerkt worden dat de spelling die hier gehanteerd wordt, het lezen enigszins bemoeilijkt. Het niet gebruiken van het accentteken heeft tot gevolg dat men vaak twijfelt over wat er staat. Men weet vaak niet wat er bedoeld wordt. Als het woord 'carisia' ('...ta sigui carisia mi curason') geen accent krijgt, dan leest men het als een zelfstandig naamwoord (liefkozing). Maar soms bedoelt de dichter daar de werkwoordsvorm 'carisiá' mee. De lezer komt er pas bij een tweede (of derde) lezing achter wat er staat.

SCHOONHEID
In gedicht nummer I doet de liefde haar intrede. Het is een soort allegorisch voorspel. Erg schematisch voorgesteld: de liefde 'komt stilletjes binnensluipen (...) en walst met de dageraad'. Dan: 'plotsklaps steigert de stilte.... om ongebreideld met de liefde te koketteren...'. Hier wordt reeds gesproken van 'un curason/ hambra pa pasion y ternura' (een hart hongerig naar liefde en hartstocht).
In gedicht II verschijnt de geliefde en zegt de ik-persoon iets over haar schoonheid: 'Bo bunitesa tabata hunga/ cu un suspiro suave/ di un anochi di topacio'. (Je schoonheid speelde met een zachte zucht van een amberen nacht). Het effect van die schoonheid is: de ik-persoon is helemaal verblind. Gevolg: 'onze lichamen,/ naakt onder de grote maan/ verwarring druppelde/ in het teken van de droogte.'
In gedicht XII: 'Bo boca dorna cu/ yamanan fuerte di magdalena (...) curti pa bo dulzura di ixzora' (Je mond, versierd met de sterke vlammen van de magdalena,...en bruingeworden door de zoetheid van ixzora). De beschrijving van de schoonheid geschiedt aan de hand van beelden ontleend aan de typische op Aruba groeiende planten en bloemen: 'aichi', 'magdalena', 'ixzora', 'zenabla', etc. In feite speelt de hele natuur op Aruba een rol.

De schoonheid van de vrouw wordt bij Neruda ook aan de hand van beelden beschreven, die ontleend zijn aan het Chileense landschap. Dat doet hij met een veel grotere vrijheid in beeldvorming dan de dichters van het zgn. 'Modernismo'. Het verband in de verzen is overwegend associatief, waarbij het anecdotische ontbreekt. Het feit dat ook Croes dit als model neemt maakt dat zijn poëzie een aangename verfrissing impliceert, die in de Arubaanse dichtkunst over het algemeen ontbreekt. In de daaropvolgende gedichten wordt telkens weer een nieuwe beschrijving van de liefdesdaad gegeven.
Gedicht XX lijkt veel op Neruda's 'Aquí te amo' (Hier bemin ik je). De versregel 'Akinan mi a stima bo' (Hier heb ik je bemind) wordt viermaal herhaald. Bij Neruda geschiedt dat drie keer. Terwijl Neruda echter niet refereert naar het lichaam van zijn geliefde, heeft het gedicht van Croes de liefdesdaad tot thema. Het heeft vier strofen, waarvan de volgende drie passages: a) 'Akinan mi a stima bo/ (...) y e candela di bo curpa a ilumina e shelo....'. b) 'Akinan mi a stima bo/ den e atardi misterioso di canela/ cu bo a entrega bo mes tembloroso kehando'. (...) c) 'Akinan mi a stima bo/ ariba e cama cu bo a duna mi bo pecho...'. Deze versregels hebben allemaal betrekking op het lichaam van de beminde vrouw. Neruda's gedicht echter benadrukt de afwezigheid van de geliefde op een heel subtiele wijze : 'Ik bemin je zelfs tussen deze koude dingen (...). Ik bemin wat ik niet heb. Jij bent zo ver (...). En daar ik je bemin, willen de dennen in de wind/ jouw naam zingen met hun bladeren van metaaldraad.' (2)
Terwijl Croes (gelijk Pierre Lauffer over het algemeen) een carnale liefde beschrijft, wordt bij Neruda een spanning tussen verschillende gevoelsgebieden gecreëerd.
In het geheel van de amoureuze cyclus van Croes, waarin de liefdesdaad bezongen wordt, springt gedicht XII uit als een sprankelend vonkje van dramatiek naar voren: 'E biento ta core manera un cabay./ Scucha con e ta core/ ariba tera y lama.' Het doorbreekt op levendige wijze de frequente benadrukking van het carnale. Dit gedicht, waarin 'de wind als een paard over land en zee holt' is een van de meest geslaagde.

XII

E biento ta core manera un cabay
Scucha con e ta core
ariba tera y lama.

E kier hibami!
Mira con e ta core
mundo henter pa hibami leu.

Scondemi den bo brasa
pa e no bai cu mi.
Tene mi duro!

Ban guma nos amor
cu e pasion magico,
mistico di bo curason di plata.

Cu mi boca den bo boca
cu mi frenta den bo frenta
cu nos curpanan mara
pa e amor cu ta kima
biento a supla sin cu e por hibami.

Sinti con e ta core
ariba tera y lama.
E kier hibami!

Bo boca dorna cu
yamanan fuerte di magdalena bo
wowonan cu ardor cayente
curti pa bo dulzura di ixzora
ta spanta curpanan
timido den biento.

Mira, sinti, saborea e biento raspa,
troce y grita di dolor, di pasion,
y canta e himno di amor.

Nos dos so ta scuche,
Nos dos so a cana
ariba e tapushi di cristal.
Nos curpanan timido a tembla
cu e lus di lamper di ofrenda
keiro te na e sinfin di mundo
lora y dirti
den un solo gota di cera.

Scuche con e ta core
ariba tera y lama,
y nos alma preso di vertigo
a sclama: "Laga un bela so briya,
kisas e lo spante ...
kisas e lo ta yiu di shete
luna, ora cu su sombranan di plata
yega,
sombranan di amor
den caminda di esmeralda."

BEELDSPRAAK
De sterk beeldende taal is opvallend. De personificatie van de liefde in gedicht nummer I is niet zo origineel; in feite is het een zeer versleten beeld. De nacht is hier 'in zilver getooid' ('anochi inmenso bisti di plata'); elders is zij 'van zilver'; dan weer 'van amber' en vervolgens 'van kristal' of 'van zijde'. Er wordt aan de nacht verschillende glanzende kwaliteiten toegedicht. De glinstering is in overvloed aanwezig.
Nog mooier dan deze 'opdirking' van de nacht lijkt mij beeldspraken zoals: 'E anochi ta scur y tristesa ta plama den shelo manera un boca di morto'.
De herhaling van deze regel (gedicht nummer XIV) aan het eind geeft er een extra charme aan. De beeldspraak 'e rosario di strea' (de rozenkrans van de sterren) is origineel. Nog meer beeldspraak vinden we in gedicht nummer X: 'Mi curason y mi curpa ta reda/ tristesa di un hilo blanco/ pa borda un lenso di seda'. Dit buitensporige beeldenspel geeft een nogal barok karakter aan de poëzie van Croes.

Werd de nacht telkens als een glanzend verschijnsel voorgesteld, ook andere begrippen nemen de glans over. Het hart, het bloed, de ziel worden ook glinsterend voorgesteld: 'curason di plata', 'sanger di plata' en 'alma di plata'. Deze decoratieve tendens gaat zo ver dat ook aan abstracte begrippen die glinstering toebedicht worden: 'pasion di plata', 'emocion di oro', 'amor di oro', 'memoria di plata', 'tristesa di seda'. De donderslag wordt voorgesteld als 'van diamant' (synesthesie?).
De metafoor wordt vaak aangetroffen: 'amor sin scama' (liefde zonder schubben), 'cazuela di pasion' (braadpan van de hartstocht), 'berea di mi alma' (het padje van mijn ziel). Erg geslaagd is het beeld van 'de schemering die zich op de cactus-heg met de liefdesbloemen te ruste legt' (gedicht XIII).
Verder laat de Arubaanse dichter de zon, op een gegeven moment, vliegen. ('... a kima cu solo cu ta BULA'). Het is een bepaalde 'sensatie' die we ergens ook bij Remco Campert tegenkomen: 'de zon rolt door het landschap' (uit: 'Een Standbeeld Opwinden').
In deze barok aandoende stijl en een overvloed aan glinsterende elementen is er vanzelfsprekend ook plaats voor de synesthesie: 'Un perfume di zet'i coco,/ di color di un crepusculo,/ suave manera seda...' (een kokosolie-geur met de kleur van een schemering, zacht als zijde...).
Naast de verfrissende modern aandoende stijl die in Croes' poëzie naar voren komt, zijn er hier en daar ook cliché's te onderkennen. Zo bijvoorbeeld 'cabeynan di ORO', 'SENDE Bo boca atrobe/ cu un sunchi di amor'. Deze beelden dateren van bijna twee eeuwen geleden! (vgl. Renaissance).

WOORDKEUS
Opvallend zijn bepaalde typische woorden die de dichter gebruikt. Uit het rijk van de Arubaanse flora: 'ixzora', 'aichi', 'zenabla' Werkwoorden als 'coquetia'(*) (koketteren) en 'cocobia' (te keer gaan), bijvoorbeeld, komen zeven respectievelijk vijf keer voor. Het werkwoord 'caricia' (**) komt vijf keer voor. Het adjectief 'ardiente' en 'cayente', beide met de betekenis van 'heet', staat soms abusievelijk achter zelfstandige naamwoorden als 'ardor' en 'calor'. Men krijgt dan zoiets als 'hete hitte'.
Het frequent gebruikte woordje 'huma' (rook) is wellicht in de poëzie van Croes binnengeslopen door een lichte invloed van Neruda. De Chileense dichter gebruikt het woord meerdere malen. Op een haast gelijkwaardige wijze doet Croes het ook. Neruda spreekt bijvoorbeeld van:'letras de humo' en van 'pregunta de humo'. Croes volgt dit voorbeeld op: 'palabra di HUMA'. Zelfs de 'standbeelden' (uit Neruda's 'Hemos perdido aun este crepúsculo') konden in Croes' gedicht (nummer III) niet achterwege blijven.

CONCLUSIE
Met genoemde bundel heeft Tico Croes de dichtkunst op Aruba nieuw leven ingeblazen. Het betreft hier de introductie van moderne elementen in de Papiamentstalige poëzie.
Bij Neruda ging het toen ook om een modernere expressie. In zijn genoemde bundel is reeds herkenbaar hetgeen de Franse criticus Gaston Bachelard stelde in verband met de evolutie van de moderne dichtkunst: 'un poème est une grappe d'images'. (een gedicht is een tros beelden). De beeldspraak in 'Veinte poemas de amor....' van Neruda is autonoom geworden. Dat wil zeggen dat de beelden niet verstandelijk 'aangeduid' worden. In de moderne poëzie zijn de beelden niet altijd met het logisch verstand te volgen.
Het is niet de eerste keer dat op Aruba een dergelijke renovatie van de taal in de poëzie plaats heeft. Na een periode waarin dichters het Arubaanse landschap als spiegel van hun maatschappelijke opvattingen gebruikten (eind jaren zestig/ beginjaren zeventig door enkele 'Watapana-dichters') speelt datzelfde Arubaanse landschap nu op een nog intensievere wijze een grote rol in de poëzie van Tico Croes. De pogingen van enkele voorgangers om aansluiting te zoeken met de universele poëzie worden door hem op een vrij moedige wijze voortgezet. Croes geeft hiermee een gedecideerde presentatie van een stijl die sterk aan de vroege Neruda doet terugdenken.
Het sinds de jaren zeventig op Aruba heersende vitaal cultureel nationalisme bereikt met de laatste bundel van deze Arubaan een hoogtepunt op poëtisch terrein.

1) Binnenkort verschijnt haar tweetalige bundel 'Hala di Berdad / Wings of Truth', rijkelijk geïllustreerd met reproducties van haar eigen schilderijen.
2) Vertaling van Barber van de Pol; uit: 'Twintig liefdesgedichten en een wanhoopslied' van Pablo Neruda; uitg. Bert Bakker, A'dam, 1996.
**) In een gedicht van Tico Croes, dat in de door Frank Williams samengestelde bloemlezing 'ISLA DI MI' (Aruba, 2000), werd opgenomen, wordt dit werkwoord met een 'k' geschreven: 'coketiando'.*
***) Soms ook met een 's'geschreven ('carisia')*